

TIM MARSHALL

ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

μετάφραση
Σπυρίδων Κατσούλας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΟΠΤΡΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή στην ελληνική έκδοση	9
Πρόλογος	17
Προοίμιο	21
1. Ρωσία	31
2. Κίνα	65
3. ΗΠΑ	97
4. Δυτική Ευρώπη	127
5. Αφρική	155
6. Μέση Ανατολή	185
7. Ινδία και Πακιστάν	231
8. Κορέα και Ιαπωνία	261
9. Λατινική Αμερική	287
10. Αρκτική	317
Συμπέρασμα	337
Βιβλιογραφία	343
Ευχαριστίες	349
Ευρετήριο	351

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Ο Βλαντίμιρ Πούτιν ισχυρίζεται πως είναι ένας βαθιά θρησκευόμενος άνθρωπος, πιστός ακόλουθος της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Εάν είναι έτσι, μπορεί όταν πηγαίνει για ύπνο κάθε βράδυ να λέει την προσευχή του και να ρωτάει τον Θεό: «Γιατί δεν έπλαθες μερικά βουνά στην Ουκρανία;»

Εάν ο Θεός είχε πλάσει βουνά στην Ουκρανία, τότε η απέραντη επίπεδη έκταση της βορειοευρωπαϊκής πεδιάδας δεν θα αποτελούσε ένα τόσο πρόσφορο έδαφος για αλλεπάλληλες επιθέσεις εναντίον της Ρωσίας. Ως έχουν τα πράγματα, ο Πούτιν δεν έχει άλλη επιλογή: οφείλει να προσπαθήσει τουλάχιστον να ελέγξει τις δυτικές πεδιάδες. Το ίδιο ισχύει για όλα τα έθνη, μικρά ή μεγάλα. Οι ηγέτες τους είναι αιχμάλωτοι του φυσικού περιβάλλοντος, το οποίο τους προσφέρει λιγότερες επιλογές και μικρότερο περιθώριο ελιγμών απ' ό,τι νομίζει κανείς. Έτσι είχαν τα πράγματα για την αθηναϊκή ηγεμονία, τους Πέρσες, τους Βαβυλώνιους και ακόμα πρωύτερα. Έτσι είχαν τα πράγματα για κάθε αρχηγό που αναζητούσε μια υπερυψωμένη τοποθεσία απ' όπου θα μπορούσε να προστατεύσει καλύτερα τη φυλή του.

Η γη που πατάμε ανέκαθεν μας καθόριζε. Καθόριζε τους πολέμους, την ισχύ, την πολιτική και την κοινωνική εξέλιξη των λαών που τώρα έχουν καταλάβει σχεδόν κάθε γωνιά του πλανήτη. Μπορεί να φαίνεται ότι η τεχνολογία έχει υπερκεράσει τις αποστάσεις που μας χωρίζουν, τόσο τις νοερές όσο και τις φυσικές, αλλά είναι εύκολο να ξεχάσει κανείς ότι το έδαφος πάνω στο οποίο ζούμε, εργαζόμαστε και αναθρέφουμε τα παιδιά μας έχει τεράστια σημασία και ότι οι επιλογές αυτών

που ηγούνται των επτά δισεκατομμυρίων κατοίκων του πλανήτη θα καθορίζονται πάντα σε κάποιο βαθμό από τους ποταμούς, τα βουνά, τις ερήμους, τις λίμνες και τις θάλασσες που μας περιβάλλουν – όπως έκαναν πάντοτε.

Δεν υπάρχει κάποιο γεωγραφικό στοιχείο που να θεωρείται σπουδαιότερο από τα υπόλοιπα. Τα βουνά δεν είναι πιο σημαντικά από τις ερήμους, ούτε οι ποταμοί από τις ζούγκλες. Στα διάφορα σημεία του πλανήτη είναι διαφορετικά κάθε φορά τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά που καθορίζουν τι μπορούν να κάνουν οι άνθρωποι και τι όχι.

Εν γένει, η γεωπολιτική εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους τα γεωγραφικά στοιχεία μπορούν να εξηγήσουν τις διεθνείς σχέσεις. Δεν ασχολείται μόνο με το φυσικό περιβάλλον –δηλαδή με τα φυσικά όρια που θέτουν τα βουνά ή με τις διασυνδέσεις που επιτυγχάνουν τα ποτάμια συστήματα–, αλλά και με το κλίμα, τη δημογραφία, τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά και την πρόσβαση στους φυσικούς πόρους. Παράγοντες σαν αυτούς μπορεί να έχουν σημαντική επίδραση σε πολλές διαφορετικές πτυχές του πολιτισμού μας, από την πολιτική και στρατιωτική στρατηγική μέχρι την κοινωνική εξέλιξη, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας, του εμπορίου και της θρησκείας.

Η φυσική πραγματικότητα επί τη βάση της οποίας εξελίσσεται η εθνική και διεθνής πολιτική πολύ συχνά παραγνωρίζεται, τόσο κατά τη συγγραφή της ιστορίας, όσο και κατά τη σύγχρονη κάλυψη των διεθνών εξελίξεων. Η γεωγραφία όμως αποτελεί ξεκάθαρα βασικό μέρος της απάντησης τόσο στο «γιατί» όσο και στο «περί τίνος πρόκειται». Μπορεί να μην είναι ο *πλέον* καθοριστικός παράγοντας, αλλά είναι σίγουρα ο πιο παραμελημένος. Πάρτε για παράδειγμα την Κίνα και την Ινδία: δύο πελώριες χώρες με τεράστιους πληθυσμούς, οι οποίες μοιράζονται μια πολύ μεγάλη συνοριογραμμή, αλλά ταυτόχρονα δεν ανήκουν στον ίδιο πολιτικό ή πολιτισμικό συνασπισμό. Δεν θα αποτελούσε έκπληξη αν τα δύο αυτά μεγαθήρια είχαν βρεθεί αντιμέτωπα σε αλληπάλληλες αναμετρήσεις, όμως στην πραγματικότητα, πέρα από μια μάχη που κράτησε μόλις έναν μήνα το 1962, δεν συνέβη ποτέ κάτι τέτοιο. Η ερώτηση είναι, γιατί; Διότι ανάμεσά τους ορθώνεται η υψηλότερη οροσειρά στον κόσμο και είναι πρακτικά αδύνατο μεγάλα

στρατεύματα να διασχίσουν τα Ιμαλάια. Καθώς η τεχνολογία εξελίσσεται διαρκώς, εμφανίζονται νέοι τρόποι για να ξεπεραστούν αυτά τα κωλύματα, εντούτοις τα φυσικά εμπόδια παραμένουν ένας αποτρεπτικός παράγοντας και, κατά συνέπεια, αμφότερες οι χώρες εστιάζουν την εξωτερική πολιτική τους σε άλλες περιοχές, χωρίς να παύουν να είναι επιφυλακτικές η μια απέναντι στην άλλη.

Παράγοντες όπως, μεταξύ άλλων, οι ηγετικές προσωπικότητες, οι ιδέες και η τεχνολογία διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των γεγονότων, αλλά είναι όλοι τους εφήμεροι. Κάθε νέα γενιά θα πρέπει πάντα να έρχεται αντιμέτωπη με τα φυσικά εμπόδια που θέτουν οι οροσειρές του Ινδοκούσ και των Ιμαλαΐων, με τις προκλήσεις των εποχικών βροχών και με τα μειονεκτήματα της περιορισμένης πρόσβασης σε φυσικά μεταλλεύματα ή πηγές τροφίμων.

Το ενδιαφέρον μου για το συγκεκριμένο θέμα γεννήθηκε όταν κάλυπτα τους πολέμους στα Βαλκάνια τη δεκαετία του 1990. Παρακολουθούσα από κοντά πώς οι ηγέτες των διαφόρων λαών, είτε ήταν Σέρβοι, Κροάτες ή Βόσνιοι, υπενθύμιζαν εσκεμμένα στις «φυλές» τους τις αρχαίες διχόνοιες και, ναι, τις αρχαίες καχυποψίες σε μια περιοχή όπου η διαφορετικότητα αποτελεί το κυρίαρχο χαρακτηριστικό. Αφού χώρισαν τους λαούς, δεν χρειάστηκε πολύς χρόνος για να στρέψουν τον έναν εναντίον του άλλου.

Ο ποταμός Ιμπάρ στο Κόσοβο αποτελεί έξοχο παράδειγμα. Η οθωμανική κυριαρχία στη Σερβία εδραιώθηκε με τη Μάχη του Κοσσυφοπεδίου το 1389, η οποία δόθηκε κοντά στις όχθες του Ιμπάρ στην πόλη Μιτρόβιτσα. Κατά τους επόμενους αιώνες, ο σερβικός πληθυσμός άρχισε σιγά σιγά να αποσύρεται πίσω από τον Ιμπάρ, ενόσω μουσουλμανικοί αλβανικοί πληθυσμοί κατέρχονταν σταδιακά από την ορεινή περιοχή Μαλεσίγια προς το Κόσοβο, όπου μέχρι τα μέσα του δέκατου όγδοου αιώνα είχαν καταστεί πλειοψηφία.

Κάνοντας τώρα ένα άλμα στον εικοστό αιώνα, βλέπουμε ότι υπήρχε ακόμη ένας σαφής εθνοτικός/θρησκευτικός διαχωρισμός με βάση αυτό τον ποταμό. Το 1999, βαλλόμενος από αέρος από το ΝΑΤΟ και στο έδαφος από τον Απελευθερωτικό Στρατό του Κοσσυφοπεδίου, ο γιουγκοσλαβικός (σερβικός) στρατός υποχώρησε πίσω από τον

Ιμπάρ, με την πλειονότητα του εναπομείναντος σερβικού πληθυσμού να τον ακολουθεί κατά πόδας. Ο ποταμός έγινε το de facto σύνορο της οντότητας που κάποιες χώρες σήμερα αναγνωρίζουν ως το ανεξάρτητο κράτος του Κοσόβου.

Στη Μιτρόβιτσα ήταν επίσης που έφτασε στο τέλος της η προέλαση των νατοϊκών χερσαίων δυνάμεων. Κατά τους τρεις μήνες που διήρκεσε ο πόλεμος, πλανιόταν στον αέρα η απειλή ότι το ΝΑΤΟ σκόπευε να καταλάβει ολόκληρη τη Σερβία. Στην πραγματικότητα, οι δεδομένοι γεωγραφικοί και πολιτικοί περιορισμοί σήμαιναν ότι οι νατοϊκοί ηγέτες δεν διέθεταν ποτέ αυτή την επιλογή. Η Ουγγαρία είχε καταστήσει σαφές ότι δεν θα επέτρεπε μια εισβολή από το έδαφός της, φοβούμενη τα αντίποινα εναντίον των 350.000 εθνικά Ούγγρων στη βόρεια Σερβία. Η άλλη εναλλακτική ήταν μια εισβολή από τον νότο, η οποία θα τους έφερνε κατευθείαν στον ποταμό Ιμπάρ στον μισό χρόνο. Αλλά σε αυτή την περίπτωση το ΝΑΤΟ θα ερχόταν αντιμέτωπο με τις επιβλητικές οροσειρές.

Συνεργαζόμουν με μια ομάδα Σέρβων στο Βελιγράδι εκείνη την περίοδο και τους ρώτησα τι θα συνέβαινε αν ερχόταν το ΝΑΤΟ: «Θα αφήσουμε στην άκρη τις κάμερες, Τιμ, και θα πάρουμε τα όπλα», ήταν η απάντηση που έλαβα. Ήταν φιλελεύθεροι Σέρβοι, καλοί προσωπικοί μου φίλοι και αντίθετοι με την κυβέρνησή τους, αλλά παρ' όλα αυτά έβγαλαν τους χάρτες από το συρτάρι και μου έδειξαν σε ποιο σημείο στα βουνά οι Σέρβοι θα υπερασπιζόνταν τα εδάφη τους και πού ακριβώς θα καθηλώνονταν οι δυνάμεις του ΝΑΤΟ. Έλαβα με κάποια ανακούφιση το μάθημα γεωγραφίας σχετικά με τους λόγους που οι επιλογές του ΝΑΤΟ ήταν πολύ πιο περιορισμένες από αυτές που άφηνε να διαρρεύσουν ο μηχανισμός δημοσίων σχέσεων των Βρυξελλών.

Η κατανόηση του πόσο καθοριστικό είναι το γεωγραφικό περιβάλλον στην κάλυψη της ειδησεογραφίας στα Βαλκάνια με ωφέλησε ιδιαίτερα στα χρόνια που ακολούθησαν. Για παράδειγμα, το 2001, λίγες εβδομάδες μετά την 11η Σεπτεμβρίου, είδα με τα ίδια μου τα μάτια πώς το κλίμα, έστω και με τα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα, εξακολουθεί να ορίζει τις στρατιωτικές επιλογές ακόμα και των ισχυρότερων στρατών

του κόσμου. Βρισκόμουν στο βόρειο Αφγανιστάν, έχοντας διασχίσει πάνω σε μια σχεδία το ποτάμιο σύνορο από το Τατζικιστάν, προκειμένου να ενσωματωθώ στα στρατεύματα της Βόρειας Συμμαχίας που πολεμούσαν τους Ταλιμπάν.

Τα αμερικανικά μαχητικά και βομβαρδιστικά αεροσκάφη βρίσκονταν ήδη στον αέρα, σφυροκοπώντας θέσεις των Ταλιμπάν και της Αλ Κάιντα στις ψυχρές, αμμώδεις κοιλάδες και στους λόφους ανατολικά της Μαζάρ-ι-Σαρίφ, προκειμένου να ανοίξουν τον δρόμο για την προέλαση στην Καμπούλ. Μερικές εβδομάδες αργότερα ήταν προφανές ότι η Βόρεια Συμμαχία προετοιμαζόταν να κινηθεί νότια. Και τότε, όλη η πλάση άλλαξε μονομιάς χρώμα.

Είχε ξεσπάσει η πιο έντονη αμμοθύελλα που έχω συναντήσει ποτέ, δίνοντας στα πάντα ένα μουσισαρδοκίτρινο χρώμα. Ακόμα και ο αέρας ολόγυρά μας έμοιαζε να έχει την ίδια απόχρωση, πυκνός καθώς ήταν από τους κόκκους της άμμου. Για τριάντα έξι ολόκληρες ώρες το μόνο που κινούνταν ήταν η άμμος. Στην κορύφωση της θύελλας, δεν μπορούσες να δεις πέρα από μερικά μέτρα και το μόνο που ήταν ξεκάθαρο ήταν πως η προέλαση θα έπρεπε να περιμένει μέχρι να βελτιωθεί ο καιρός.

Η δορυφορική τεχνολογία των Αμερικανών, η τελευταία λέξη της επιστήμης, δεν μπορούσε να προσφέρει τίποτα, βουτηγμένη καθώς ήταν στο σκοτάδι από τις άγριες δυνάμεις του κλίματος αυτού του τόπου. Όλοι, από τον πρόεδρο Μπους και το Γενικό Επιτελείο μέχρι τις χερσαίες δυνάμεις της Βόρειας Συμμαχίας, έπρεπε πολύ απλά να περιμένουν. Ύστερα έβρεξε και η άμμος που είχε κατακαθίσει πάνω σε όλους και σε όλα μετατράπηκε σε λάσπη. Η βροχή έπεφτε με τόση ορμή, ώστε οι φτιαγμένες από ψημένο πηλό καλύβες στις οποίες μέναμε έδιναν την εντύπωση πως έλιωναν. Και πάλι ήταν σαφές ότι η προέλαση προς νότο έπρεπε να περιμένει τη γεωγραφία να πει την τελευταία της λέξη. Οι επιταγές της γεωγραφίας, τις οποίες ο Αννίβας, ο Σουν Τσου και ο Μέγας Αλέξανδρος γνώριζαν τόσο καλά, εξακολουθούν να ισχύουν και για τις σημερινές ηγεσίες.

Πιο πρόσφατα, το 2012, έλαβα άλλο ένα μάθημα γεωγραφίας: καθώς η Συρία βυθιζόταν ολοένα και περισσότερο στον εμφύλιο σπαραγμό, βρισκόμουν στην κορυφή ενός λόφου που έβλεπε προς μια

κοιλιάδα νότια της πόλης Χάμα, όταν διέκρινα σε κοντινή απόσταση ένα χωριουδάκι τυλιγμένο στις φλόγες. Κάποιοι Σύροι φίλοι μου έδειξαν ένα πολύ μεγαλύτερο χωριό, περίπου ενάμισι χιλιόμετρο πιο μακριά, απ' όπου έλεγαν ότι προερχόταν η επίθεση. Ύστερα μου εξήγησαν ότι αν η μια πλευρά κατόρθωνε να εξωθήσει αρκετά μέλη της αντίπαλης φατριάς μακριά από την κοιλάδα, τότε ολόκληρη η κοιλάδα θα μπορούσε να ενσωματωθεί στα εδάφη που οδηγούσαν στον μοναδικό αυτοκινητόδρομο της χώρας και, ως εκ τούτου, θα καθίστατο πολύτιμη στη χάραξη μιας ενιαίας, βιώσιμης περιοχής, η οποία μια μέρα θα μπορούσε να χρησιμεύσει στη δημιουργία ενός μικρού κρατιδίου, εφόσον η Συρία δεν κατάφερνε να ενωθεί ξανά. Εκεί που μέχρι πρότινος έβλεπα μόνο ένα φλεγόμενο χωριουδάκι, τώρα μπορούσα να διακρίνω τη στρατηγική σημασία του και να κατανοήσω πώς η πολιτική πραγματικότητα διαμορφώνεται εντέλει από τη θεμελιώδη φυσική πραγματικότητα.

Η γεωπολιτική επηρεάζει κάθε χώρα, είτε εν καιρώ πολέμου, όπως στις παραπάνω περιπτώσεις, είτε εν καιρώ ειρήνης. Αντίστοιχα παραδείγματα θα υπάρχουν για όλες τις περιοχές του κόσμου. Σε αυτές τις σελίδες δεν μπορώ να τις εξετάσω όλες: ο Καναδάς, η Αυστραλία και η Ινδονησία, μεταξύ άλλων, δεν τυχαίνουν παρά μιας μικρής μνείας, παρόλο που ένα ολόκληρο βιβλίο θα μπορούσε να αφιερωθεί αποκλειστικά στην Αυστραλία και στους τρόπους που η γεωγραφία της έχει διαμορφώσει τις σχέσεις της με άλλα μέρη του πλανήτη, τόσο από πρακτική όσο και από πολιτισμική άποψη. Αντίθετα, επέλεξα να εσιιάσω σε εκείνες τις δυνάμεις και περιοχές που απεικονίζουν με τον καλύτερο τρόπο την κεντρική ιδέα του βιβλίου, εξετάζοντας την κληρονομιά της γεωπολιτικής του χθες (εθνικός σχηματισμός), τα πιο φλέγοντα ζητήματα του σήμερα (τα συνεχιζόμενα προβλήματα στην Ουκρανία, τη διευρυμένη επιρροή της Κίνας) και ρίχνοντας μια ματιά στο μέλλον (στον αυξανόμενο ανταγωνισμό στην Αρκτική).

Στη Ρωσία βλέπουμε την επίδραση της Αρκτικής, αλλά και πώς το ψυχρό κλίμα της χώρας περιορίζει τις δυνατότητες εξέλιξής της σε μια πραγματικά παγκόσμια δύναμη. Στην Κίνα διαπιστώνουμε τους περιορισμούς στους οποίους υπόκειται μια δύναμη που δεν διαθέτει στόλο

παγκόσμιας εμβέλειας, πράγμα που επιβεβαιώνεται από την ταχύτητα με την οποία η Κίνα επιδιώκει τώρα να το αλλάξει αυτό. Το κεφάλαιο που αφορά τις ΗΠΑ καταδεικνύει πώς μια σειρά από οξυδερκείς αποφάσεις για την επέκταση της επικράτειάς τους σε κομβικές περιοχές χάραξε το πεπρωμένο τους, ώστε να εξελιχτούν στην υπερδύναμη των δύο ωκεανών που είναι σήμερα. Η Ευρώπη μάς δείχνει την αξία που έχουν η επίπεδη γη και οι πλωτοί ποταμοί για τη σύνδεση διαφόρων περιοχών και την καλλιέργεια μιας κουλτούρας ικανής να δώσει νέα ώθηση στον σύγχρονο κόσμο, ενώ η Αφρική συνιστά το κατεξοχήν παράδειγμα των επιπτώσεων της απομόνωσης.

Το κεφάλαιο για τη Μέση Ανατολή αποδεικνύει γιατί η χάραξη γραμμών στον χάρτη, αδιαφορώντας τόσο για τη μορφολογία του εδάφους όσο και για τις κουλτούρες ενός τόπου, αποτελεί την καλύτερη συνταγή αποτυχίας. Θα εξακολουθήσουμε να γινόμαστε μάρτυρες αυτής της αποτυχίας και στον αιώνα που διανύουμε. Το ίδιο θέμα ανακύπτει και στα κεφάλαια για την Αφρική και την Ινδία και το Πακιστάν. Οι αποικιακές δυνάμεις χάραξαν επί χάρτου τεχνητά σύνορα, αγνοώντας παντελώς τη γεωγραφική πραγματικότητα της περιοχής. Τώρα βλέπουμε να γίνονται βίαιες απόπειρες επαναχάραξής τους. Αυτές θα συνεχιστούν για αρκετά χρόνια και, όταν ολοκληρωθούν, ο χάρτης των εθνικών κρατών δεν θα έχει καμία σχέση με τον σημερινό.

Πολύ διαφορετικές από το Κόσοβο και τη Συρία είναι οι περιπτώσεις της Ιαπωνίας και της Κορέας, εφόσον αυτές είναι κατά κύριο λόγο εθνικά ομοιογενείς. Ωστόσο, έχουν άλλα προβλήματα: η Ιαπωνία είναι ένα νησιωτικό έθνος το οποίο στερείται φυσικών πόρων, ενώ η διαίρεση της Κορέας αποτελεί ένα πρόβλημα που ακόμη αναμένει την επίλυσή του. Εν τω μεταξύ, η Λατινική Αμερική είναι μια παραφωνία. Στο νότιο άκρο της είναι τόσο αποκομμένη από τον έξω κόσμο, ώστε το διεθνές εμπόριο να πραγματοποιείται μετά δυσκολίας, ενώ η γεωγραφία στο εσωτερικό της αποτελεί εμπόδιο προς τη δημιουργία ενός επιτυχούς εμπορικού συνεταιρισμού ανάλογου με αυτόν της ΕΕ.

Τέλος, φτάνουμε σε ένα από τα πιο δυσπρόσιτα μέρη του πλανήτη – την Αρκτική. Κατά το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας, οι άνθρωποι την απέφευγαν, αλλά τον εικοστό αιώνα ανακαλύφθηκαν ενεργειακά

αποθέματα και η διπλωματία του εικοστού πρώτου αιώνα θα είναι αυτή που θα καθορίσει σε ποιον ανήκουν και ποιος μπορεί να τα εκμεταλλευτεί.

Η ανάδειξη της γεωγραφίας σε καθοριστικό παράγοντα στον ρου της ανθρώπινης ιστορίας ενδέχεται να εκληφθεί ως μια ζοφερή ανάγνωση του κόσμου, γι' αυτό και δεν αντιμετωπίζεται ευμενώς από κάποιους θεωρητικούς κύκλους. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε την παραδοχή ότι η φύση είναι πιο ισχυρή από τον άνθρωπο και ότι μόνο μέχρι ενός σημείου μπορούμε να ορίσουμε τη μοίρα μας. Ωστόσο, είναι σαφές ότι υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν τα γεγονότα. Κάθε λογικός άνθρωπος μπορεί να καταλάβει ότι πλέον η σύγχρονη τεχνολογία υποτάσσει τους άτεγκτους κανόνες της γεωγραφίας. Έχει ανακαλύψει τρόπους να περνάει πάνω, κάτω ή ανάμεσα από μερικά από τα φυσικά εμπόδια. Οι Αμερικανοί μπορούν να πετάξουν ένα αεροσκάφος από το Μιζούρι μέχρι τη Μοσούλη σε αποστολή βομβαρδισμού χωρίς να χρειάζεται ενδιάμεση στάση για ανεφοδιασμό. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τις σχεδόν αυτόνομες Ομάδες Κρούσης Αεροπλανοφόρων, σημαίνει ότι πλέον δεν είναι εντελώς απαραίτητο να έχουν έναν σύμμαχο ή μια αποικία για να διευρύνουν την πλανητική επιρροή τους. Ασφαλώς, εφόσον έχουν μια αεροπορική βάση στη νήσο Ντιέγκο Γκαρσία ή μόνιμη πρόσβαση στο λιμάνι του Μπαχρέιν, τότε έχουν στη διάθεσή τους περισσότερες επιλογές. Αλλά δεν είναι πια εξίσου απαραίτητο.

Η αεροπορική ισχύς επομένως έχει αλλάξει τους κανόνες του παιχνιδιού, όπως έχει συμβεί κατ' αναλογία και με το ίντερνετ. Η γεωγραφία όμως και η ιστορία της εγκαθίδρυσης των εθνικών οντοτήτων εντός των πλαισίων αυτής διατηρεί τη σημασία της για την κατανόηση τόσο του σημερινού όσο και του αυριανού κόσμου.

Οι βαθύτερες ρίζες των συγκρούσεων στη Συρία και στο Ιράκ βρίσκονται στην αγνόηση των επιταγών της γεωγραφίας από πλευράς των αποικιακών δυνάμεων, ενώ η κινεζική κατοχή του Θιβέτ οφείλεται στην ακολούθησή τους. Η παγκοσμίου βεληνεκού εξωτερική πολιτική της Αμερικής υπαγορεύεται από αυτές, ενώ μέχρι και η τεχνολογική

ευφυΐα και η ισχύς της τελευταίας υπερδύναμης δεν μπορεί παρά να μετριάσει τους νόμους που όρισε η φύση ή ο Θεός.

Ποιοι είναι αυτοί οι νόμοι; Για να τους εντοπίσουμε, πρέπει να ξεκινήσουμε από το μέρος εκείνο όπου η οχύρωση της άμυνας ήταν ανέκαθεν δυσχερής και που για αιώνες οι ηγέτες του αντιστάθμιζαν αυτή την αδυναμία με επέκταση. Είναι η γη που δεν έχει κανένα βουνό στα δυτικά της: η Ρωσία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΡΩΣΙΑ

*Αχανής (επίθ. -ής, -ές): που είναι πάρα πολύ μεγάλος
σε έκταση, που είναι εξαιρετικά εκτεταμένος· απέραντος.*

ΑΡΚΤΙΚΟΣ

ΙΣΛΑΝΔΙΑ

Σβάλμπαρντ
(Νορβηγία)

Ζέμλγια Φράντ
(Γη του Φραγκία)

Νορβηγική
Θάλασσα

Θάλασσα
Μπάρεντς

Νόβγια
Ζέμλγια
(Νέα Γη)

ΝΟΡΒΗΓΙΑ

ΣΟΥΗΔΙΑ

Μούρμανσκ

ΔΑΝΙΑ

Σκάνκερακ

ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ

Βαλτική
Θάλασσα

Καλίνινγκραντ
(Ρωσία)

ΕΣΘΟΝΙΑ

ΛΕΤΟΝΙΑ

ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ

Αγία Πετρούπολη

ΠΟΛΩΝΙΑ

Κατίντσε

Βορειοευρωπαϊκή
Πεδιάδα

ΛΕΥΚΟΡΩΣΙΑ

ΟΥΚΡΑΝΙΑ

ΜΟΛΔΑΒΙΑ

Μόσχα

Ρ

Ουράλια Όρη

Σ
Δυτική

Σιβηρική

Πεδιάδα

Σ

ΤΟΥΡΚΙΑ

ΓΕΩΡΓΙΑ

ΑΡΜΕΝΙΑ

ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ

ΣΥΡΙΑ

ΙΡΑΚ

ΙΡΑΝ

ΚΑΖΑΚΕΣΤΑΝ

ΟΥΖΜΠΕΚΙΣΤΑΝ

ΤΟΥΡΚΜΕΝΙΣΤΑΝ

ΚΙΡΓΙΖΙΣΤΑΝ

ΤΑΤΖΙΚΙΣΤΑΝ

ΑΦΓΑΝΙΣΤΑΝ

Κ

ΩΚΕΑΝΟΣ

ΗΠΑ
Αλάσκα

- Διαχωριστική Γραμμή Ευρώπης-Ασίας
- Κρατικά Σύνορα
- - - - - Διαφιλονικούμενα Σύνορα

ντσα-Γιόσιφα
κίσκου Ιωσήφ)

Σεβέρναγια
Ζέμλιγια

Νήσοι Νοβοσιμπίρσκ
(Νέας Σιβηρίας)

Αρκτικός Κύκλος

Βερίγγειος Πορθμός

Βερίγγειος Θάλασσα

Χερσόνησος
Καμπτσάτκα

Οχοτσική
Θάλασσα

Σαχαλίνη

Λίμνη
Βαϊκάλη

ΜΟΓΓΟΛΙΑ

Βλαδιβοστόκ

ΒΟΡΕΙΑ
ΚΟΡΕΑ

ΝΟΤΙΑ
ΚΟΡΕΑ

Ιαπωνική
Θάλασσα

ΙΑΠΟΝΙΑ

Κίτρινη
Θάλασσα

ΕΙΡΗΝΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ

1000miles

1000km

Η Ρωσία είναι αχανής. Αχανέστατη. Απέραντη. Απέραντη σημαίνει δεκαέξι εκατομμύρια τετραγωνικά χιλιόμετρα. Απέραντη σημαίνει έντεκα ζώνες ώρας. Είναι η μεγαλύτερη χώρα στον κόσμο.

Από τα δάση, τις λίμνες και τους ποταμούς μέχρι την παγωμένη τούνδρα, τη στέπα, την тайγκα και τα βουνά της, όλα στη Ρωσία είναι απέραντα. Αυτή η απεραντοσύνη έχει περάσει καιρό τώρα στο συλλογικό υποσυνείδητό μας. Οπουδήποτε και αν είμαστε, η Ρωσία είναι εκεί, ίσως στα ανατολικά μας, ίσως στα δυτικά μας, μπορεί στα βόρεια, μπορεί στα νότια – πάντα όμως βρίσκεται κάπου η Ρωσική Αρκούδα.

Δεν αποτελεί σύμπτωση το γεγονός ότι η αρκούδα είναι το σύμβολο αυτής της πελώριας χώρας. Στέκεται εκεί, κάποιες φορές σε χειμερία νάρκη, άλλες φορές γρυλίζοντας, μεγαλοπρεπής αλλά συνάμα και άγρια. Η αρκούδα υπάρχει στο ρωσικό λεξιλόγιο, αλλά οι Ρώσοι αποφεύγουν να την αποκαλούν με το όνομά της, από φόβο μην τυχόν ξυπνήσουν τη σκοτεινή πλευρά της. Την αποκαλούν *μενιβένι*, που σημαίνει «αυτή που της αρέσει το μέλι».

Τουλάχιστον εκατόν είκοσι χιλιάδες από αυτές τις *μενιβένι* ζουν σε μια χώρα που πατάει με το ένα πόδι στην Ευρώπη και με το άλλο στην Ασία. Δυτικά των Ουραλίων ορέων βρίσκεται η ευρωπαϊκή Ρωσία. Στα ανατολικά τους βρίσκεται η Σιβηρία, η οποία εκτείνεται μέχρι τη Βερίγγειο θάλασσα και τον Ειρηνικό ωκεανό. Ακόμα και στον εικοστό πρώτο αιώνα χρειάζονται έξι μέρες για να τη διασχίσεις με το τρένο. Η ρωσική ηγεσία πρέπει κάθε φορά να λαμβάνει υπόψη της αυτές τις αποστάσεις και τις διαφορές και να διαμορφώνει ανάλογη πολιτική. Εδώ και αρκετούς αιώνες η ηγεσία της έχει τον νου της προς όλες τις κατευθύνσεις, αλλά εστιάζει περισσότερο στα δυτικά.

Όταν οι συγγραφείς προσπαθούν να διεισδύσουν στα ενδόμυχα της ρωσικής αρκούδας, συχνά χρησιμοποιούν τη διάσημη περιγραφή του Ουίνστον Τσόρτσιλ για τη Ρωσία, στην οποία προχώρησε το 1939:

«Είναι ένας γρίφος τυλιγμένος σε ένα μυστήριο μέσα σε ένα αίνιγμα», ωστόσο λίγοι από αυτούς παραθέτουν ολοκληρωμένη την πρόταση, η οποία συνεχίζει λέγοντας ότι «μάλλον υπάρχει όμως ένα κλειδί. Το κλειδί είναι το εθνικό συμφέρον της Ρωσίας». Εφτά χρόνια αργότερα χρησιμοποίησε αυτό το κλειδί για να δώσει τη δική του εκδοχή επίλυσης του γρίφου, υποστηρίζοντας ότι «είμαι πεπεισμένος πως δεν θαυμάζουν τίποτε άλλο όσο τη δύναμη και δεν περιφρονούν τίποτε άλλο όσο την αδυναμία, ιδίως τη στρατιωτική αδυναμία».

Θα μπορούσε κάλλιστα να μιλάει για τη σημερινή ηγεσία της Ρωσίας, η οποία, παρότι είναι ενδεδυμένη τον μανδύα της δημοκρατίας, παραμένει πιστή στην αυταρχική φύση της, με το εθνικό συμφέρον της πάντοτε στο επίκεντρο.

Όταν ο Βλαντίμιρ Πούτιν δεν σκέφτεται τον Θεό και τα βουνά, στο μυαλό του έχει μια πίτσα. Συγκεκριμένα, το σχήμα ενός κομματιού πίτσας – δηλαδή ένα κομμάτι τριγωνικού σχήματος.

Η λεπτή άκρη αυτού του κομματιού είναι η Πολωνία. Στο σημείο αυτό, η αχανής βορειοευρωπαϊκή πεδιάδα, η οποία εκτείνεται από τη Γαλλία μέχρι τα Ουράλια (που καταλαμβάνουν μια έκταση 1.600 χιλιομέτρων από τα νότια προς τα βόρεια, σχηματίζοντας ένα φυσικό σύνορο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας), έχει μόνο 500 χιλιόμετρα πλάτος. Ξεκινάει βόρεια από τη Βαλτική θάλασσα και συνεχίζει νότια, φτάνοντας μέχρι τα Καρπάθια όρη. Η βορειοευρωπαϊκή πεδιάδα περιλαμβάνει ολόκληρη τη δυτική και βόρεια Γαλλία, το Βέλγιο, την Ολλανδία, τη βόρεια Γερμανία και το σύνολο σχεδόν της Πολωνίας.

Από τη σκοπιά της Ρωσίας, το γεγονός αυτό είναι δίκικο μαχαίρι. Η Πολωνία αποτελεί έναν σχετικά στενό διάδρομο όπου η Ρωσία θα μπορούσε να παρατάξει τις ένοπλες δυνάμεις της, αν αυτό ήταν απαραίτητο, αποτρέποντας έτσι την προέλαση του εχθρού προς τη Μόσχα. Αλλά από εκεί και πέρα το τριγωνικό κομμάτι αρχίζει να μεγαλώνει. Προσεγγίζοντας τα ρωσικά σύνορα, το πλάτος του ξεπερνάει πλέον τα 3.000 χιλιόμετρα και το έδαφος από το σημείο αυτό μέχρι τη Μόσχα και ακόμα παραπέρα είναι τελείως επίπεδο. Ακόμα και για ένα πολυάριθμο στράτευμα, η άμυνα κατά μήκος όλης αυτής της γραμμής θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολη υπόθεση. Ωστόσο, η Ρωσία δεν έχει κατακτηθεί

ποτέ από αυτή την κατεύθυνση, εν μέρει χάρη στο στρατηγικό βάθος της. Όσοπου να φτάσει ένας στρατός στη Μόσχα, έχει αναγκαστεί να αναπτύξει γραμμές ανεφοδιασμού που είναι αδύνατο να συντηρήσει, σφάλμα στο οποίο υπέπεσε ο Ναπολέων το 1812 και το οποίο επανέλαβε ο Χίτλερ το 1941.

Αντίστοιχα, στη ρωσική Άπω Ανατολή η γεωγραφία είναι αυτή που προστατεύει τη Ρωσία. Είναι δύσκολο για ένα στράτευμα να κινηθεί από την Ασία βόρεια προς την ασιατική Ρωσία. Δεν θα συναντήσει εχθρικούς στόχους παρά μόνο απέραντο χιόνι και δεν θα μπορέσει να φτάσει παρά μόνο μέχρι τα Ουράλια. Εκεί θα καταλήξει να έχει υπό τον έλεγχό του μια τεράστια έκταση γης, υπό δυσχερείς συνθήκες, με μεγάλες γραμμές ανεφοδιασμού και τον μόνιμο κίνδυνο να δεχτεί αντεπίθεση.

Ενδεχομένως θα σκεφτόταν κάποιος πως δεν υπάρχει κανείς που να έχει την πρόθεση να εισβάλει στη Ρωσία, αλλά οι Ρώσοι έχουν τους λόγους τους να μη συμμερίζονται αυτή την άποψη. Τα τελευταία πεντακόσια χρόνια έχουν δεχτεί αρκετές εισβολές από τα δυτικά. Οι Πολωνοί διέσχισαν τη βορειοευρωπαϊκή πεδιάδα το 1605 και τους ακολούθησαν οι Σουηδοί υπό τον Κάρολο ΙΒ΄ το 1708, οι Γάλλοι υπό τον Ναπολέοντα το 1812 και οι Γερμανοί εις διπλούν, κατά τους δύο παγκόσμιους πολέμους το 1914 και το 1941. Από μια άλλη σκοπιά, εάν ξεκινήσουμε το μέτρημα από την εισβολή του Ναπολέοντα το 1812, και συμπεριλάβουμε τον Κριμαϊκό πόλεμο του 1853-56 και τους δύο παγκόσμιους πολέμους μέχρι το 1945, τότε οι Ρώσοι πολεμούν κατά μέσο όρο στη βορειοευρωπαϊκή πεδιάδα μία φορά κάθε τριάντα τρία χρόνια.

Στα τέλη του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, το 1945, οι Ρώσοι είχαν υπό τον έλεγχό τους τα εδάφη που είχαν κατακτήσει προηγουμένως οι Γερμανοί στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, κάποια εκ των οποίων έγιναν αργότερα μέρος της ΕΣΣΔ, καθώς αυτή άρχιζε σιγά σιγά να θυμίζει την πάλαι ποτέ Ρωσική αυτοκρατορία. Το 1949 μερικά κράτη από την Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική συνέστησαν τον Οργανισμό του Βορειοατλαντικού Συμφώνου (ΝΑΤΟ) για την υπεράσπιση της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής ενάντια στον κίνδυνο της ρωσικής

επιθετικότητας. Σε απάντηση, τα περισσότερα από τα κομμουνιστικά κράτη της Ευρώπης –υπό τη ρωσική ηγεσία– σκημάτισαν το 1955 το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, μια συνθήκη στρατιωτικής συνεργασίας και αμοιβαίας βοήθειας. Υποτίθεται ότι το Σύμφωνο ήταν φτιαγμένο από ατσάλι, αλλά, όπως φάνηκε εκ των υστέρων, είχε αρχίσει να σκουριάζει ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου το 1989 έγινε συντρίμμα.

Ο πρόεδρος Πούτιν δεν είναι ιδιαίτερος θαυμαστής του τελευταίου Σοβιετικού προέδρου, Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Τον κατηγορεί ότι υπονόμωσε την ασφάλεια της Ρωσίας και έχει περιγράψει τη διάλυση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης κατά τη δεκαετία του 1990 ως μια «μεγάλη γεωπολιτική καταστροφή του αιώνα».

Έκτοτε οι Ρώσοι παρακολουθούν με νευρική όρεξη το NATO να επεκτείνεται με αργά αλλά σταθερά βήματα, ενσωματώνοντας χώρες για τις οποίες η Ρωσία ισχυρίζεται ότι της είχε δοθεί η υπόσχεση πως δεν θα γίνονταν μέλη του: η Τσεχία, η Ουγγαρία και η Πολωνία το 1999, η Βουλγαρία, η Εσθονία, η Λετονία, η Λιθουανία, η Ρουμανία και η Σλοβακία το 2004 και η Αλβανία το 2009. Το NATO υποστηρίζει ότι δεν είχε δοθεί καμία τέτοια εγγύηση.

Η Ρωσία, όπως όλες οι μεγάλες δυνάμεις, σκέφτεται σε βάθος εκατό χρόνων και κατανοεί ότι σε αυτό το χρονικό διάστημα θα μπορούσαν να συμβούν τα πάντα. Έναν αιώνα νωρίτερα ποιος θα μπορούσε να προβλέψει ότι οι αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις θα είχαν στρατοπεδεύσει μερικές εκατοντάδες χιλιόμετρα μακριά από τη Μόσχα, στην Πολωνία και στα κράτη της Βαλτικής; Μέχρι το 2004, μόλις δεκαπέντε χρόνια από το 1989, τα πρώην μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας, πλην της Ρωσίας, είχαν εισχωρήσει το ένα μετά το άλλο στο NATO ή στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Αυτό είναι κάτι που δεν φεύγει ποτέ από το μυαλό των κυβερνήτων στη Μόσχα, όπως και το παρελθόν της Ρωσίας.

Η Ρωσία, ως έννοια, χρονολογείται από τον ένατο αιώνα και τη χαλαρή ομοσπονδία των ανατολικών σλαβικών φύλων, ευρύτερα γνωστή ως Κιεβινή Ρωσία, η οποία ήταν εγκατεστημένη στο Κίεβο και σε άλλες πόλεις κατά μήκος του ποταμού Δνεπίερου, εκεί όπου

σήμερα βρίσκεται η Ουκρανία. Οι Μογγόλοι, κατά την εξάπλωση της αυτοκρατορίας τους, επιτέθηκαν επανειλημμένα στην περιοχή από τα νότια και τα ανατολικά, κατακτώντας την τελικά τον δέκατο τρίτο αιώνα. Κατόπιν τούτου, η νεότευκτη Ρωσία μεταποτίστηκε βορειοανατολικά προς τη Μόσχα και τα περίχωρά της. Αυτή η νεαρή Ρωσία, γνωστή ως το Μεγάλο Δουκάτο της Μοσκοβίας, ήταν τελείως ανυπεράσπιτη. Δεν υπήρχαν ούτε βουνά ούτε έρημοι, και ελάχιστοι μόνο ποταμοί. Προς όλες τις κατευθύνσεις η γη ήταν επίπεδη και πίσω από τη στέπα, στα νότια και ανατολικά, караδοκούσαν οι Μογγόλοι. Ο εισβολέας μπορούσε να επιτεθεί σε σημείο της επιλογής του και δεν υπήρχαν παρά ελάχιστες φυσικές οχυρώσεις για να καταλάβει.

Όλα αυτά μέχρι που εισέρχεται στη σκηνή ο Ιβάν ο Τρομερός, ο πρώτος τσάρος. Πρώτος αυτός έθεσε σε εφαρμογή την έννοια της επιθετικής άμυνας – δηλαδή, το έναυσμα της εξάπλωσης να δίνεται αφού έχει πρώτα εδραιωθεί στο εσωτερικό, πριν κινηθεί προς τα έξω. Έτσι, άνοιξε ο δρόμος προς το μεγαλείο. Ίδού μια προσωπικότητα η οποία επιβεβαιώνει τη θεωρία ότι τα άτομα μπορούν να αλλάξουν την ιστορία. Εάν δεν ήταν αυτός που ήταν, παντελώς αδίστακτος και ταυτόχρονα σπουδαίος οραματιστής, η ιστορία της Ρωσίας θα ήταν πολύ διαφορετική.

Η νεότευκτη Ρωσία είχε ήδη κάνει κάποια πρώτα δειλά βήματα εξάπλωσης κατά την εποχή του παππού του Ιβάν του Τρομερού, του Μεγάλου Ιβάν, αλλά τα βήματα αυτά επιταχύνθηκαν αφότου ανέβηκε στην εξουσία ο νεότερος Ιβάν το 1533. Εξαπλώθηκε ανατολικά προς τα Ουράλια, νότια προς την Κασπία θάλασσα και βόρεια προς τον Αρκτικό Κύκλο. Απέκτησε πρόσβαση στην Κασπία και αργότερα στη Μαύρη θάλασσα, εκμεταλλευόμενος έτσι τα Καυκάσια όρη ως ένα ανάχωμα απέναντι στους Μογγόλους. Εγκατέστησε μια στρατιωτική βάση στην Τσετσενία για να αποθαρρύνει τους επίδοξους κατακτητές, είτε αυτή ήταν η Χρυσή Ορδή των Μογγόλων είτε η Οθωμανική αυτοκρατορία ή οι Πέρσες.

Πρόεκυψαν βέβαια κάποιες αναποδιές στην πορεία, αλλά τον επόμενο αιώνα η Ρωσία θα επεκτεινόταν πέρα από τα Ουράλια, φτάνοντας μέχρι τη Σιβηρία και διευρύνοντας τελικά την επικράτειά της ως τα βάθη της ανατολής στον Ειρηνικό ωκεανό.